

MAŁGORZATA PACUK

Uniwersytet Gdański

RYNEK PRACY W EUROPIE BAŁTYCKIEJ

Abstract: Labour Market in Baltic Europe. The paper discusses chosen aspect of the structure of the Baltic Europe's labour market. The analysis covers European Union's member countries (Denmark, Finland, Germany, Sweden) and new members (Lithuania, Latvia, Estonia, Poland). The basic research unit is region according to NUTS classification (The Nomenclature of Territorial Units for Statistics).

The paper concentrates on three economic and sociodemographic indicators: GDP *per capita* (according to the parity of purchasing force), population size at working age and qualification of labour force (a proportion of persons with university education among people aged 25 to 59).

The subject of further analysis is the structure of employment referring to basic economic sectors, the level of unemployment rates, long-term unemployment (% of the total unemployment) and also to women's and youth unemployment.

The analysis of the chosen set of labour market indicators shows that Scandinavian regions enjoy a good labour market. This is due to a favourable employment structure (especially low unemployment in agriculture) and a low level of unemployment reaching approximately 25% of the whole long-term unemployment.

Postsocialist areas (and Schleswig-Holstein) are in a much worse situation which is caused by a relatively high level of employment in agriculture and considerable unemployment (both in total and in terms of long-term unemployment which is particularly harmful to a society).

Wstęp

W prezentowanym opracowaniu omówiono wybrane elementy struktury rynku pracy Europy Bałtyckiej¹. Położenie Morza Bałtyckiego

¹ Twórca pojęcia Europa Bałtycka J. Zaleski (1993) zaproponował następującą delimitację tego obszaru: państwa mające dostęp wyłącznie do Bałtyku (Polska, Szwecja, Finlandia, Litwa, Łotwa, Estonia) oraz Dania zostały zaliczone w całości, z terytorium Niemiec włączono Szlezwik-Holsztyn, Meklemburgię-Przedpomorze i Brandenburgię.

Ryc. 1. Delimitacja obszaru badań

Źródło: Pacuk, Michalski, Tarkowski 2003, *Rynek pracy w Europie Bałtyckiej – ujęcie regionalne*, [w:] *Regiony nadmorskie Polski w Unii Europejskiej*. Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Gdańskiego, Ekonomia, nr 1, Gdańsk, s. 160.

zaś z Rosji obwód leningradzki, pskowski, nowogrodzki i kaliningradzki. W opracowaniu wprowadzono dwie drobne zmiany: z obszaru Polski analizą objęto tylko woj. zachodniopomorskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie, natomiast część niemiecką wzbogacono o Berlin.

decyduje o ścisłości powiązań państw bałtyckich. Pod koniec lat 90. ponad 15% światowej produkcji i handlu pochodziło z tego regionu.

Analizą objęto kraje członkowskie Unii Europejskiej (Dania, Finlandia, Niemcy, Szwecja) oraz nowe kraje członkowskie (Litwa, Łotwa, Estonia, Polska). Zasadniczą część rozważań dotyczy rynku pracy w ujęciu regionalnym – podstawową jednostką badawczą są regiony (ryc. 1). W opracowaniu oparto się na klasyfikacji NUTS (*The Nomenclature of Territorial Units for Statistics*), dzielącej kraje należące do Unii na terytorialne jednostki w pięciu poziomach. NUTS służy m.in. kształtowaniu regionalnej polityki krajów Unii i jest niezbędna do przeprowadzania analiz stopnia rozwoju społeczno-gospodarczego regionów pod kątem oceny zróżnicowań regionalnych i opracowywania programów rozwoju regionalnego.

Większość regionów omawianych w tekście reprezentuje poziom NUTS 2 (Szwecja – 8 jednostek, Finlandia – 6, Dania – 1)², tylko w przypadku Niemiec ograniczono się do jednostek poziomu 1. Polskie województwa są odpowiednikiem poziomu NUTS 2, podobnie Litwa, Łotwa i Estonia.

1. Wzrost gospodarczy

Na początku lat 90. w krajach UE nastąpiło załamanie wzrostu gospodarczego. Odnotowane w latach 1991-1994 zmniejszenie zatrudnienia w największym stopniu dotknęło Finlandię (o 18,9%) i Szwecję (o 11,5%), gdzie skutki wczesnej i dotkliwej recesji odbiły się wyraźnie w sferze zatrudnienia. Po 1994 r. wystąpiły wyraźnie korzystniejsze warunki rozwoju gospodarczego: większe tempo wzrostu gospodarczego, ustabilizowanie inflacji, ograniczenie deficytu publicznego, spadek długoterminowej stopy procentowej (Zakrzewski 2002). Finlandia znalazła się w grupie krajów UE, w których w latach 1994-1999 wystąpił najwyższy wzrost zatrudnienia (12%). W 1999 r. Dania i Szwecja należały do krajów, w których zarejestrowano najwyższy wskaźnik zatrudnienia (odpowiednio 76,5% i 70,6%).

Jednym z podstawowych wskaźników makroekonomicznych, określających sytuację gospodarczą państwa jest produkt krajowy brutto, a jego zmiany odzwierciedlają pośrednio ogólny poziom aktywności gospodarczej. Od połowy lat 90. Szwecja, Finlandia, Dania i Niemcy utrzy-

² Warto odnotować, że w niektórych krajach UE (np. w Danii) jednostki wyższego szczebla (NUTS 1) nie dzielą się na większą liczbę jednostek niższego szczebla (NUTS 2). Oznacza to, że Dania jako całość reprezentuje zarówno poziom NUTS 1, jak i NUTS 2.

mują stabilny, wyższy niż przeciętny w państwach Unii Europejskiej, poziom przyrostu PKB i niską inflację, a prognozy przewidują kontynuację tego trendu na najbliższe lata, co w pełni uzasadnia ich pozycję liderów nie tylko w regionie Morza Bałtyckiego (Kisiel-Łowczyc 2000).

Polska oraz Litwa, Łotwa i Estonia, rozpoczynając transformację systemową na początku lat 90., uporały się z takimi dramatycznymi trudnościami, jak dwucyfrowe ujemne przyrosty PKB i trzy- lub czterocyfrowa inflacja. Pierwsze lata transformacji to również okres wprowadzania polityki gospodarczej dającej stabilizację makroekonomiczną i sprzyjającej liberalizacji oraz tworzeniu warunków pobudzających aktywność gospodarczą. Państwa te, z najwyższymi wskaźnikami wzrostu PKB na świecie, stały się obszarem bardzo atrakcyjnym dla inwestorów zagranicznych, także z najbliższych państw regionu bałtyckiego, co może w najbliższych latach wykreować region Morza Bałtyckiego na jeden z najbardziej dynamicznych obszarów międzynarodowej aktywności gospodarczej (Kisiel-Łowczyc 2000).

W latach 90., wraz z postępem transformacji, zmienił się w państwach postsocjalistycznych udział poszczególnych sektorów (przemysł, rolnictwo, usługi) w wytwarzaniu PKB. W efekcie struktura ta upodobniła się do rynkowych gospodarek krajów Bałtyku Zachodniego (Kisiel-Łowczyc 2000).

2. Charakterystyka ekonomiczno-społeczna obszaru badań

Warunki ekonomiczne oraz czynniki demograficzno-społeczne determinują rynki pracy przez wpływ na wielkość i strukturę zasobów pracy. Przebieg procesów demograficznych określa także zakres i zadania polityki społecznej, dotyczące m.in. rynku pracy i edukacji. W tym rozdziale skoncentrowano się na trzech wskaźnikach: PKB na 1 mieszkańca (według parytetu siły nabywczej), ludności w wieku produkcyjnym, kwalifikacjach siły roboczej. Zwrócono także uwagę na istotne zróżnicowanie omawianych regionów, wyrażone liczbą ludności i gęstością zaludnienia.

Omawiane regiony różnią się znacznie pod względem liczby ludności (tab. 1) – największa jest Dania (ponad 5,3 mln ludności w 2001 r.), najmniejsze Wyspy Alandzkie (zaledwie 26 tys. mieszkańców).

Jeszcze większe różnice występują w przypadku gęstości zaludnienia (tab. 1). Wynikają one z wpływu warunków fizyczno-geograficznych

Tabela 1

Ludność w regionie, stan na 2001 r.

Region	Liczba ludności (tys. osób)]	Gęstość zaludnienia (osoby/km ²)
Dania	5357	123,5
Berlin (D)	3386	3798,0
Brandenburgia (D)	2597	88,1
Meklemburgia-Przedpomorze (D)	1768	76,3
Szlezwik-Holsztyn (D)	2796	177,4
Itä-Suomi (SU)	679	9,7
Väli-Suomi (SU)	704	16,4
Pohjois-Suomi (SU)	557	4,3
Uusimaa /Suuralue/ (SU)	1401	153,8
Etelä-Suomi (SU)	1821	34,8
Wyspy Alandzkie (SU)	26	16,8
Sztokholm (S)	1831	282,1
Östra Mellansverige (S)	1495	38,9
Sydsverige (S)	1283	91,9
Norra Mellansverige (S)	831	13,1
Mellersta Norrland (S)	375	5,3
Övre Norrland (S)	511	3,3
Småland med Öarna (S)	797	24,0
Västsverige (S)	1774	60,3
Estonia	1367	30,2
Litwa	3481	53,3
Łotwa	2355	36,5
Woj. pomorskie (PL)	2202	120,4
Woj. warmińsko-mazurskie (PL)	1469	60,7
Woj. zachodniopomorskie (PL)	1735	75,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Regions: Statistical Yearbook 2001, 2002*, EUROSTAT, Brussels–Luxembourg, *Regions: Statistical Yearbook 2003, 2004*, EUROSTAT, Brussels–Luxembourg, www.stat.gov.pl

(w Europie Bałtyckiej obserwujemy szczególnie wyraźnie wpływ uwarunkowań fizyczno-geograficznych, zwłaszcza klimatycznych, na gęstość zaludnienia – ulega ona zmniejszeniu z południa na północ, najniższą wartość osiągając w Övre Norrland), a także w pewnym stopniu z podziału administracyjnego (dwa regiony o największej gęstości zaludnienia – Berlin i Sztokholm – są regionami *de facto* metropolitalnymi) (Pacuk, Michalski, Tarkowski 2003).

Produkt krajowy brutto jest najbardziej syntetycznym wskaźnikiem, za pomocą którego można ocenić potencjał regionu. Analiza wielkości wskaźnika PKB na 1 mieszkańca (według parytetu siły nabyw-

czej) wykazuje istotne dysproporcje w regionie (tab. 2). W 1999 r. tylko cztery regiony Europy Bałtyckiej (wszystkie z obszaru Skandynawii: Dania, Uusimaa i Wyspy Alandzkie z Finlandii oraz Sztokholm) przekroczyły średnią unijną (o 20-30%). W 2001 r. dołączył do nich obszar południowo-zachodniej Szwecji – Västsverige (102,5). Kilka regionów oscyluje w granicach 90–100%. Bardzo niskie wartości wskaźnika utrzy-

Tabela 2

Wybrane wskaźniki społeczno-ekonomiczne

Region	PKB/osobę (według parytetu siły nabywczej)		Odsetek ludności w wieku 15–64 lat		Odsetek osób z wyższym wykształceniem (wśród osób w wieku 25–64 lata)
	1999	2001	1999	2000	2002
Dania	119,4	115,3	66,9	66,8	28,0
Berlin (D)	99,3	89,9	72,1	72,1	30,4
Brandenburgia (D)	70,2	67,0	71,0	71,1	28,0
Meklemburgia-Przedpomorze (D)	69,6	65,9	71,0	66,8	18,7
Szlezwik-Holsztyn (D)	99,2	92,1	68,0	67,6	30,9
Itä-Suomi (SU)	74,5	75,7	65,4	65,4	26,3
Väli-Suomi (SU)	82,8	85,8	64,8	64,9	29,4
Pohjois-Suomi (SU)	86,0	90,2	66,1	66,2	28,2
Uusimaa /Suuralue/ (SU)	139,5	140,3	69,8	69,9	40,5
Etelä-Suomi (SU)	93,3	97,2	66,3	66,3	30,3
Wyspy Alandzkie (SU)	138,0	141,6	65,4	65,2	26,1
Sztokholm (S)	133,3	144,9	66,8	67,0	34,7
Östra Mellansverige (S)	92,1	91,1	63,8	64,0	24,3
Sydsverige (S)	90,6	98,3	63,7	63,9	26,3
Norra Mellansverige (S)	95,5	89,3	62,2	62,3	20,2
Mellersta Norrland (S)	99,0	98,8	62,4	62,5	21,3
Övre Norrland (S)	97,8	92,6	64,2	64,2	24,6
Småland med Öarna (S)	99,9	95,8	62,2	62,3	20,3
Västsverige (S)	89,5	102,5	63,6	63,8	26,3
Estonia	36,8	38,5	67,1	67,5	30,5
Litwa	32,8	37,2	66,6	66,9	44,8
Łotwa	28,6	33,4	67,0	67,5	19,3
Woj. pomorskie (PL)	39,4	40,6	68,9	69,4	13,1
Woj. warmińsko-mazurskie (PL)	30,2	29,6	68,3	69,0	10,9
Woj. zachodniopomorskie (PL)	38,9	40,5	69,9	70,4	11,3

Źródło: Jak w tab. 1.

mują się w regionach południowych i południowo-wschodnich (na poziomie 30-40%). Tak niekorzystna sytuacja jest spowodowana przede wszystkim tym, że ok. połowa obszaru Europy Bałtyckiej to regiony państw postsocjalistycznych (nie zmienia sytuacji to, że była NRD została wcześniej włączona do obszaru Unii Europejskiej).

Ważnymi czynnikami społecznymi wpływającymi na sytuację na rynku pracy jest udział ludności w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności (tab. 2) oraz kwalifikacje siły roboczej. Najwyższym odsetkiem ludności w wieku produkcyjnym (15-64 lat) charakteryzują się regiony państw postsocjalistycznych (zwłaszcza byłej NRD i Polski). Dane dla Polski wykazują tendencję wzrostową tego wskaźnika: w latach 1990-2001 liczba ludności w wieku produkcyjnym wzrosła o blisko 1,8 mln osób – z 57,5% do 61,9% ogółu ludności. Wzrost będzie się utrzymywał w dalszych latach, co będzie powodować silną presję na rynek pracy (*Narodowy Plan Rozwoju* 2003).

Wykształcenie, zwłaszcza wyższe, które jest uznawane za wskaźnik nowoczesności, traktuje się obecnie jako coraz ważniejszy wskaźnik jakości zasobów ludzkich. Odsetek osób z wyższym wykształceniem (wśród osób w wieku od 25 do 64 lat) wynosił w 2002 r. przeciętnie 25,8% (w tym samym roku średnia dla UE wynosiła 21,8%). Względnie wysokie wartości wskazują, że kraje Europy Bałtyckiej inwestują w kapitał ludzki, co jest szczególnie ważne z punktu widzenia międzynarodowej konkurencyjności (Kisiel-Łowczyc 2000). Ocenia się, że Szwecja, Dania i Finlandia oraz Niemcy mają najlepiej wyedukowane społeczeństwa, a co za tym idzie najlepiej wykwalifikowane zasoby pracy wśród krajów Unii. Przy najmniej 75% zatrudnionych ma tam pełne wykształcenie średnie³. Odsetek osób w wieku 25-34 lata, dających perspektywę dalszego podnoszenia wykształcenia wynosi 80-90%, a ponad 30% ogółu zatrudnionych pracuje w bardzo wymagających edukacyjnie działach gospodarki (Szwecja jest krajem o najwyższym w UE odsetku zatrudnionych w tych sektorach, wynoszącym 38,3%, przy średniej unijnej 25%). Są to działy, które zatrudniają ponad 40% pracowników z wyższym wykształceniem (m.in. badania i rozwój, edukacja, zdrowie, informatyka) (Zakrzewski 2002). Również odsetek zatrudnionych w sektorach *high-tech*, wynoszący w Szwecji 13,2% i Danii – 14,3%, należy do najwyższych w UE (11,7%).

W zakresie analizowanej zmiennej brak ważych prawidłowości przestrzennych. Poziom wykształcenia społeczeństwa może zatem w du-

³ Tylko 26,3% mieszkańców Szwecji nie ukończyło szkoły średniej, podczas gdy wartość tego wskaźnika dla UE wynosi 37,9% (Zakrzewski 2003).

żym stopniu zależeć od tradycji czy standardów przyjętych w danym kraju, będących pochodną uwarunkowań kulturowych⁴. Niestety, na tle innych regionów najgorszą sytuację notujemy w polskiej części Europy Bałtyckiej (odsetek osób z wyższym wykształceniem nie przekracza 14%) – nie wróży to dobrze szansom ożywienia gospodarczego i zmniejszenia bezrobocia na tym terenie (Pacuk, Michalski, Tarkowski 2003).

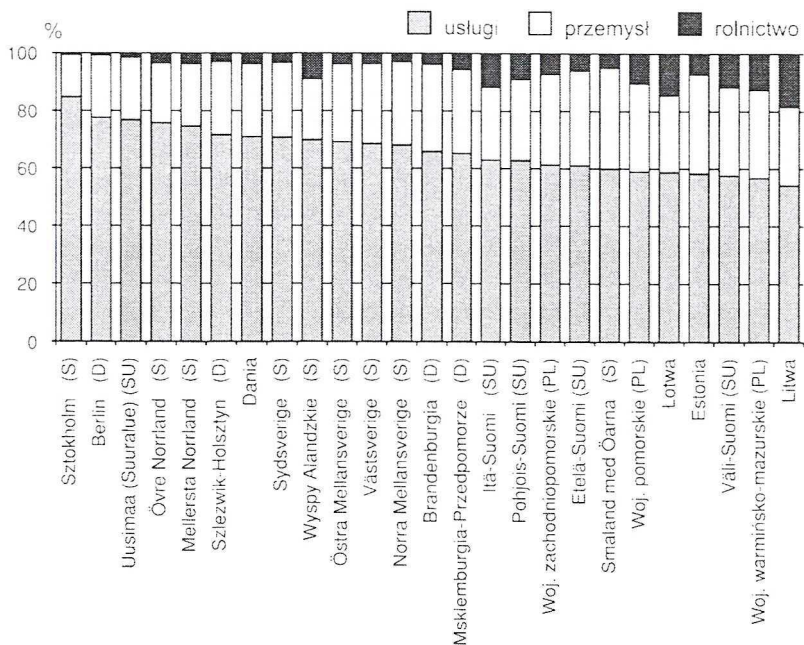
Wzrost poziomu wykształcenia społeczeństwa, w tym ludzi młodych, jest zjawiskiem pozytywnym, jednak nie najważniejszym w procesie tworzenia nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy. Szczególnie istotna jest przydatność posiadanej wiedzy i kwalifikacji oraz umiejętność ich wykorzystania na rynku pracy. „Niedopasowanie struktury umiejętności i kwalifikacji zawodowych młodzieży do zmieniającego się zapotrzebowania rynku pracy stanowi główną przyczynę bezrobocia tej grupy społeczno-zawodowej, zarówno w Unii Europejskiej, jak i w Polsce” (Skórska 2004, s. 16).

3. Zatrudnienie

Wskaźnik zatrudnienia w UE wyniósł w 2000 r. 63,8% (dla kobiet 54,3%), w grupie 12 krajów kandydujących – 60,8% (dla kobiet – 55,0%), w Polsce (2001) – 52,7%, czyli znacznie poniżej poziomu w krajach UE. W Europie Bałtyckiej obserwujemy wyraźne zróżnicowanie tego wskaźnika. Wartości zdecydowanie przekraczające wymienione średnie zarejestrowano na obszarze Wysp Alandzkich (81,9% ogółem i 75,9% dla kobiet), w Sztokholmie (77,8% i 76,7%), Danii (76,6% i 72,2%), Uusimaa (75,0% i 72,7%). W pozostałych regionach szwedzkich i większości fińskich odnotowano wartości nieco niższe, ale nadal przekraczające wartości średnie. W grupie regionów nowych państw członkowskich tylko w Estonii i na Łotwie wskaźniki zatrudnienia nieznacznie przekroczyły 60,8% i osiągnęły odpowiednio: 62,2% i 61,7%. Wartości dla województw północnej Polski należą do najniższych w całym badanym regionie (50,8%-53,3%).

Przedmiotem dalszej analizy jest struktura zatrudnienia według podstawowych działów gospodarki. W latach 90. w regionach państw postsocjalistycznych nastąpiły istotne zmiany struktury zatrudnienia w poszczególnych sektorach. Wzrosło zatrudnienie w usługach, zwłaszcza zorientowanych rynkowo (handel, finanse, komunikacja, transport),

⁴ Kwalifikacje siły roboczej na rynku pracy państw Europy Bałtyckiej są w pewnym stopniu pochodną długich tradycji rozwoju edukacji i badań naukowych – 20 z 60 uniwersytetów w państwach regionu liczy ponad 100 lat (Kisiel-Łowczyk 2000).

Ryc. 2. Sektorowa struktura zatrudnienia (w %) według regionów, stan na 2000 r.

Źródło: Jak w ryc. 1, s. 165.

zmałało natomiast zatrudnienie w przemyśle i rolnictwie. W efekcie sektor usług dominuje w państwach analizowanego obszaru, chociaż struktura usług różni się między poszczególnymi państwami (np. długie tradycje w handlu w Danii i Estonii czy silna pozycja Niemiec w bankowości i środkach przekazu). W gospodarkach państw postsocjalistycznych większy jest udział usług transportowych i komunikacyjnych, natomiast finanse, ubezpieczenia i usługi biznesowe dominują w gospodarkach zachodniej części regionu (Kisiel-Łowczyk 2000).

Analiza regionalna wykazuje, że w 2000 r. we wszystkich regionach dominowało zatrudnienie w usługach⁵ – najwyższą wartość zanotowano w Sztokholmie (prawie 85% ogółu zatrudnionych), najniższą na

⁵ Większość nowo tworzonych miejsc pracy w sektorze usług krajów UE skoncentrowana jest w usługach rynkowych (informatyka, turystyka, transport lotniczy, usługi biznesowe), usługach publicznych (edukacja, zdrowie) oraz osobistych (np. kultura, rekreacja, wypoczynek), podczas gdy w wielu tradycyjnych usługach (handel detaliczny, usługi pocztowe, bankowe, ubezpieczeniowe, administracja publiczna) wzrost zatrudnienia był niewielki lub nawet wystąpił regres (Zakrzewski 2002).

Litwie (prawie 55%). Udziały zatrudnienia w przemyśle⁶ utrzymywały się na niższym poziomie (maksymalnie 35% w regionie Småland med Öarna), w rolnictwie nie przekroczyły 18% (Litwa)⁷. Z dostępnych danych wynika, że w 2002 r. odnotowano niewielkie zmiany tych wartości (region Sztokholmu utrzymał się na pierwszym miejscu, jeśli chodzi o zatrudnienie w usługach, z wartością 85,8%), największy odsetek zatrudnionych w przemyśle (36,4%) zanotowano w Meklemburgii-Przedpomorzu. Strukturę zatrudnienia dla wszystkich regionów przedstawiono na ryc. 2.

Analiza związków między poszczególnymi sektorami oraz wpływu struktury zatrudnienia na poziom wytwarzanego produktu krajowego brutto pozwala sformułować następujące wnioski (Batóg 2000):

- między udziałami zatrudnienia w rolnictwie i usługach występuje bardzo silna ujemna korelacja;
- wysoki udział zatrudnienia w rolnictwie i przemyśle determinuje niski poziom PKB na 1 mieszkańca;
- występuje istotny ujemny związek między udziałami zatrudnienia w przemyśle i usługach;
- wysoki udział zatrudnienia w usługach jest związany z wysokim poziomem PKB na 1 mieszkańca;
- brak jest związku między udziałami zatrudnienia w przemyśle i rolnictwie.

4. Bezrobocie

Bezrobocie w analizowanym regionie w 2000 r. było wysokie i wykazywało duże różnice. W rozmieszczeniu przestrzennym zjawiska bezrobocia widać wyraźny wpływ procesów transformacji gospodarczej i restrukturyzacji w państwach postsocjalistycznych po 1989 r. i związanych z nimi zmian struktur społecznych⁸ (ogromny wzrost bezrobocia w Polsce, na Litwie, Łotwie i w Estonii w latach 90., w 2001 r. stopa bezrobocia w wymienionych krajach wyniosła odpowiednio: 19,9%, 13,7%, 12,1% i 10,3%),

⁶ Przemysł jest sektorem, który w znacznym stopniu określa przygotowanie regionu do integracji, co jest spowodowane tym, że to przede wszystkim dobra przemysłowe są przedmiotem wymiany i konkurują z towarami zagranicznymi na rynkach międzynarodowych. Jednym z przejawów procesów restrukturyzacyjnych w przemyśle jest spadek liczby zatrudnionych w tym sektorze gospodarki (Gawlikowska-Hueckel 2002).

⁷ W krajach wysoko rozwiniętych udział zatrudnionych w rolnictwie nie przekracza zwykle 5% ogółu zatrudnionych, udział zatrudnionych w usługach sięga 60-70%.

⁸ Wzrost bezrobocia to najpoważniejsze negatywne społeczne następstwo towarzyszące transformacji.

a także położenia danego regionu w przestrzeni ekonomicznej (zwłaszcza sąsiedztwa dużych aglomeracji miejsko-przemysłowych oraz położenia względem głównych szlaków komunikacyjnych).

Najgorsza sytuacja na rynku pracy (2001 r.) występowała w regionach północnej Polski (najwyższą stopą bezrobocia odznaczały się województwa: warmińsko-mazurskie – 25,9% ludności bezrobotnej (28,1% w 2002 r.), zachodniopomorskie – 26,0% (25,4% w 2002) oraz pomorskie – 21,5% (22,4% w 2002), we wschodnich Niemczech (Brandenburgia – 20,4%, Berlin – 18,7%) i w Finlandii (Pohjois-Suomi – 14,1% i Itä-Suomi – 13,3%) oraz na Litwie, Łotwie i w Estonii. Natomiast niższa od 5,0% stopa bezrobocia występowała na Wyspach Alandzkich (2,9%), w Sztokholmie (4,0%) i w południowej Szwecji (Västsverige – 4,9% i Småland med Öarna – 3,9%) oraz w Danii (4,6%)⁹.

Należy podkreślić, że w wielu państwach UE w okresie poprzedzającym akcesję i w pierwszych latach członkostwa nastąpił wzrost bezrobocia, będący efektem m.in. przyspieszonej restrukturyzacji przemysłu i rolnictwa, wymuszającej racjonalizację zatrudnienia. Przejściowy wzrost bezrobocia odnotowano np. w Szwecji, przyjętej do UE w 1995 r. (stopa bezrobocia w 1995 r. wyniosła 8,8%, w 1996 – 9,6%, w 1997 – 9,9%, ale już od 1998 r. notuje się tendencję spadkową – kolejno 8,2%, 6,7%, 5,6% i 4,9% w latach 1998-2001). Odmienna sytuacja była w Finlandii, w której bardzo wysokie bezrobocie zanotowano już na początku lat 90. Firmy fińskie weszły w fazę głębokiej restrukturyzacji wcześniej, na przełomie lat 80. i 90., kiedy po załamaniu się handlu z b. ZSRR rozpoczął się okres recesji gospodarczej (Wieczorek 2003). Po wejściu Finlandii do UE w 1995 r. sytuacja na rynku pracy zdecydowanie się poprawiła (bezrobocie w latach 1994-2001 wyniosło odpowiednio: 16,6, 15,4, 14,6, 12,7, 11,4, 10,2, 9,8 i 9,1%).

Polskie bezrobocie ma charakter strukturalny, zatem dopiero radykalne reformy instytucjonalne i liberalizacja rynku pracy (ubezpieczenia, system emerytalno-rentowy, obciążenie przedsiębiorstw kosztami pracy) mogą przyczynić się do jego istotnej redukcji (*Korzyści i koszty członkostwa...* 2003).

Pozostałe analizowane zmienne dotyczą bezrobocia długoterminowego (w % całości bezrobocia) oraz bezrobocia wśród kobiet i młodzieży.

⁹ Państwa skandynawskie już w latach 80. i 90. tworzyły wspólne firmy informacyjne i konsultingowe w celu organizacji zatrudnienia dla swoich obywateli. Główną determinantą mobilności siły roboczej w Skandynawii stał się poziom bezrobocia i możliwości zatrudnienia (język nie jest problemem przy przyjmowaniu do pracy, a różnice w płacach są niewielkie). Świadczy to o likwidacji większości barier w integracji rynku pracy państw skandynawskich (Matera 2001).

Bardzo niekorzystnym zjawiskiem – sprzyjającym zarówno patologiom społecznym, jak i ekonomicznym – jest bezrobocie długoterminowe. W 2000 r. na analizowanym obszarze było ono wysokie (od prawie 56% całości bezrobocia na Litwie do niewiele ponad 15% na obszarze Wysp Alandzkich). We wszystkich regionach państw postsocjalistycznych udział bezrobocia długoterminowego w całości mieści się w przedziale od 38% do 56%, wśród pozostałych regionów tak wysokie bezrobocie odnotowuje tylko Szlezwik-Holsztyn (47%). Utrzymywanie długookresowego bezrobocia jest bardzo kosztowne. Długotrwale bezrobotni są nieatrakcyjni dla firm. Pracodawca mający wybór w większości przypadków zatrudni osobę krótko pozostającą bez pracy. Tym samym długotrwale bezrobotni wyłączani są z zasobu efektywnej podaży pracy.

Mimo formalnej równości szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy, kobiety są grupą szczególnie zagrożoną. Wśród bezrobotnych kobiet stopa procentowa jest wyższa niż wśród mężczyzn. Na 25 analizowanych regionów aż w 13 bezrobocie kobiet jest niższe niż ogółem, w jednym zachodzi równowaga, a w 11 występuje przewaga stopy bezrobocia wśród kobiet (najwyższe stopy bezrobocia kobiet odnotowano w trzech województwach polskich – 22,6-27,8% oraz w Brandenburgii i Meklemburgii-Przedpomorzu – 16,5 i 17,2%). Może to świadczyć o dwóch zjawiskach: (1) mimo deklarowanej równości kobiet i mężczyzn na polskim rynku pracy – kobiety są w Polsce dyskryminowane, albo (2) programy pomocowe i aktywizujące dla kobiet w innych regionach Europy Bałtyckiej funkcjonują dużo sprawniej, niż w jej polskiej części¹⁰. Zgodnie z wytycznymi w sprawie polityki zatrudnienia, państwa UE powinny w większym stopniu skoncentrować się m.in. na polityce na rzecz równości szans kobiet i mężczyzn przez zwiększenie udziału kobiet na rynku pracy i przełamanie segregacji płciowej, godzenie pracy z życiem rodzinnym, ułatwienie powrotu do pracy po dłuższej przerwie (Głąbicka 2000).

Poziom bezrobocia wśród młodzieży wynosi przeciętnie w analizowanym regionie 21,2% (2000 r.). Największe (powyżej 30%) notujemy w trzech regionach polskich oraz w czterech regionach fińskich (Itä-Suomi, Pohjois-Suomi, Väli-Suomi i Etelä-Suomi – 33,0-42,4%). Natomiast najlepsza sytuacja (poziom bezrobocia wśród młodzieży poniżej 10%) występuje w Sztokholmie i Danii (7,2 i 7,4%)¹¹.

¹⁰ Podkreśla się, że prawo pracy powinno zostać dopasowane do specyficznych potrzeb kobiet, często łączących pracę zawodową z opieką nad dziećmi. Modelem może być kraj pozabałtycki – Holandia – gdzie 60,0% kobiet pracuje przez 2-3 dni w tygodniu, dzięki czemu wskaźnik bezrobocia został zredukowany z 7,3% w 1994 r. do 3,8% w 1998 r. (Głąbicka 2000).

¹¹ Po zdobyciu wykształcenia wielu młodych ludzi pozostaje bez pracy: 39,2% ogółu bezrobotnych do 25 roku życia znajduje pracę w ciągu 6 miesięcy, zaś 38,5% szuka

Wyniki badań przeprowadzonych w ostatnich latach wskazują, że w większości krajów – bez względu na poziom rozwoju gospodarczego – stopa bezrobocia wśród osób w wieku do 24 lat jest wyższa niż stopa bezrobocia ogółem (Wawrzyniak 2002). Zjawisko to znajduje potwierdzenie także w 23 z 25 regionów Europy Bałtyckiej (z wyjątkiem Brandenburgii i Meklemburgii-Przedpomorza). W zdecydowanej większości regionów bałtyckich bezrobocie młodzieży było w 2000 r. przynajmniej dwukrotnie większe niż bezrobocie ogółem (np. w woj. pomorskim odpowiednio 38,2% i 19,0%, w woj. zachodniopomorskim – 45,0% i 21,7%¹², Manner-Suomi – 29,6% i 11,1%, Itä-Suomi – 42,4% i 15,5%, Norra Mellansverige – 24,4% i 8,8%). Jest to sytuacja niepokojąca z punktu widzenia nowych członków Unii Europejskiej, ponieważ możliwości znalezienia pracy na unijnym rynku pracy są znacznie ograniczone, zwłaszcza wśród osób o niższych kwalifikacjach (Wawrzyniak 2002).

W państwach członkowskich Unii liczy się na zmniejszanie bezrobocia przez skracanie czasu pracy, z zachowaniem niezmiennego poziomu wynagrodzeń, tworzeniem nowych miejsc pracy, upowszechnianiem umów o pracę na pół etatu, szkolnictwem zawodowym. UE szczególnie wspiera zwalczanie bezrobocia wśród młodzieży, kobiet i długookresowo bezrobotnych. Innym priorytetem jest zwiększenie udziału wydatków na aktywne metody walki z bezrobociem (staże, kursy) kosztem zasiłków dla bezrobotnych (Głąbicka 2000). Do potencjalnych obszarów absorpcji przyrostu podaży pracy do 2010 r., w których mogą znaleźć zatrudnienie także ludzie młodzi, zalicza się przede wszystkim zawody związane z prowadzeniem firm i biznesu (usługi konsultingowe, komputerowe), usługi finansowe (giełdy, banki), przemysły wysokiej techniki, służbę zdrowia, ochronę środowiska, edukację oraz turystykę (Skórska 2004).

Podsumowanie

Rynek pracy regionów skandynawskich¹³ charakteryzuje się korzystną strukturą zatrudnienia (zwłaszcza niskim zatrudnieniem w rol-

pracy dłużej niż 12 miesięcy. Największe szanse na znalezienie zatrudnienia w ciągu 6 miesięcy bezrobocia ma młodzież w Finlandii (80,8%), Danii (79,8%) i Szwecji (63,0%) (Głąbicka 2000).

¹² W grupie regionów nowych państw członkowskich (Polska, Litwa, Łotwa, Estonia) województwa te mają najbardziej niekorzystną relację między analizowanymi stopami bezrobocia.

¹³ Integracja krajów skandynawskich na rynku pracy jest tak zaawansowana, że może stanowić model dla państw UE. Utworzenie wspólnego rynku pracy uznaje się za jedno z najważniejszych osiągnięć integracji nordyckiej. Do jego podstawowych cech

nictwie) oraz niskim bezrobociem i oscylującym wokół 25% całości bezrobocia – bezrobociem długoterminowym.

Regiony państw postsocjalistycznych (i Szlezewiku-Holsztyna) to obszary o dużo gorszej sytuacji na rynku pracy. Składają się na to przede wszystkim: względnie duże zatrudnienie w rolnictwie (zważywszy na bardzo niską efektywność sektora produkcji rolniczej oraz mało zaawansowany poziom liberalizacji handlu artykułami rolnymi jest to zjawisko niekorzystne) oraz wysokie bezrobocie (zarówno ogółem, jak i – szczególnie szkodliwe społecznie – bezrobocie długoterminowe). Zdecydowana większość to regiony, które obecnie przeprowadzają trudne reformy gospodarcze (ta uwaga dotyczy przede wszystkim regionów polskich, Litwy, Łotwy i Estonii, zaś w mniejszym stopniu regionów, które w przeszłości należały do NRD). Wy tłumaczeniem może być, panująca od paru ostatnich lat, zła sytuacja gospodarcza Niemiec, co automatycznie przekłada się na niekorzystne tendencje na rynku pracy (Pacuk, Michalski, Tarkowski 2003).

Powyższa analiza potwierdza, że rynek pracy polskich regionów czekają niezwykle trudne wyzwania. Wynikają one ze skali obecnego bezrobocia (w trzech województwach północnych zarejestrowano najwyższą stopę bezrobocia wśród 25 omawianych regionów) oraz wciąż ograniczonych możliwości tworzenia nowych miejsc pracy i wiążą się z przewidywanymi procesami restrukturyzacji gospodarki i koniecznością przebudowy rolnictwa (Witkowski 1999).

Mimo wyraźnych różnic w strukturze i funkcjonowaniu rynków pracy regionów państw członkowskich UE (tradycyjny podział na Bałtyk Zachodni i Bałtyk Wschodni), obserwujemy proces powstawania współzależności społeczno-ekonomicznych (zmiany strukturalne) między analizowanymi obszarami, przejawiających się nie tylko we wzroście gospodarczym, ale także w zmianach na rynku pracy. To właśnie w dążeniu do zmniejszania różnic i dysproporcji ma swoje źródło znaczny ekonomiczny dynamizm całego regionu (Kisiel-Łowczyk 2000).

Integracja z Unią Europejską wywiera głęboki wpływ na gospodarkę regionów, zależny od potencjału gospodarczego i zdolności do konkutowania poszczególnych regionów. Względnie najlepiej do integracji przygotowane są te obszary, które mają nowoczesną strukturę gospodarki i zdolne są do skutecznej restrukturyzacji, w możliwie krótkim czasie.

należą m.in.: ochrona pełnego zatrudnienia, polityka płacowa wymagająca centralnych negocjacji, ochrona socjalna, wspieranie aktywności zawodowej kobiet, przekazywanie doświadczeń dotyczących warunków pracy (Matera 2001).

Jak wynika z dotychczasowych doświadczeń objęcie regionów pomocą z Funduszy Strukturalnych wywiera pozytywny wpływ na ich rozwój. Transfer środków finansowych przyczynia się zarówno do wzrostu PKB, jak i tworzenia nowych miejsc pracy. Zmiany na rynkach pracy, które następują pod wpływem dostosowań strukturalnych gospodarek regionalnych oraz zmiany wiążące się z udziałem w unijnych programach aktywizacji zawodowej i dostępem do unijnych programów edukacyjnych, mogą należeć do podstawowych skutków społecznych związanych z integracją (Gawlikowska-Hueckel 2002).

Po 1 maja 2004 r. większość krajów UE wprowadziła okresy przejściowe i dostęp do ich rynków pracy dla obywateli nowych państw UE jest ściśle kontrolowany. Dania podjęła decyzję o wprowadzeniu przepisów, które uniemożliwiają korzystanie z zabezpieczeń społecznych, np. w czasie szukania pracy. Szwecja, która w 2001 r., jako pierwsza w Unii zaproponowała otwarcie swojego rynku pracy, w pierwszych miesiącach 2004 r. – w celu jego ochrony – rozważała utrzymanie pozwoleń na pracę od nowych członków Unii. Premier Szwecji, utrzymując ograniczenia, chciał zyskać czas na wzmocnienie kontroli rynku pracy i wydatków socjalnych¹⁴. Ostatecznie stanowisko Szwecji zmieniło się i obecnie jest to jedyny kraj nadbałtycki (i jeden z trzech unijnych – obok Wielkiej Brytanii i Irlandii), który otworzył swój rynek pracy dla pracowników z nowych krajów członkowskich UE.

Literatura

- Batóg J., 2000, *Sektorowa struktura zatrudnienia a poziom produktu krajowego brutto*. Wiadomości Statystyczne nr 9, GUS, PTS, Warszawa.
- Gawlikowska-Hueckel K., 2002, *Perspektywy rozwoju województwa pomorskiego w świetle integracji Polski z Unią Europejską*, [w:] Rucińska D. (red.), *Dostosowanie gospodarki Pomorza do Unii Europejskiej*. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Gdańsk.
- Głąbicka K., 2000, *Europejski rynek pracy*. Wiadomości Statystyczne nr 2, GUS, PTS, Warszawa.
- Kisiel-Łowczyc A. B., 2000, *Bałtycka integracja ekonomiczna. Stan i perspektywy do 2010 r.* PWE, Warszawa.
- Korzyści i koszty członkostwa Polski w Unii Europejskiej*, 2003, Centrum Europejskie Natolin, Warszawa.

¹⁴ Zgodnie z unijnymi przepisami wystarczy pracować 10 godzin w tygodniu (nawet sezonowo), aby mieć prawo do świadczeń socjalnych, które w Szwecji należą do najwyższych w Europie.

- Matera r., 2001, *Integracja ekonomiczna krajów nordyckich*. Wyd. A. Marszałek, Toruń.
- Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006, 2003, Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Warszawa.
- Pacuk M., Michalski T., Tarkowski M., 2003, *Rynek pracy w Europie Bałtyckiej – ujęcie regionalne*, [w:] *Regiony nadmorskie Polski w Unii Europejskiej*. Zeszyty Naukowe Wydziału Ekonomicznego Uniwersytetu Gdańskiego, Ekonomia, nr 1, Gdańsk.
- Regions: Statistical Yearbook 2001, 2002*, EUROSTAT, Brussels-Luxembourg.
- Regions: Statistical Yearbook 2003, 2004*, EUROSTAT, Brussels-Luxembourg.
- Skórska A., 2004, *Młodość na rynku pracy w Polsce i Unii Europejskiej*. Wyd. Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań.
- Stańko S., 1996, *Klasyfikacje jednostek terytorialnych w Unii Europejskiej*. Wiadomości Statystyczne nr 9, GUS, PTS, Warszawa.
- Wawrzyniak K., 2002, *Bezrobocie wśród osób w wieku do 24 lat w Polsce oraz w krajach Unii Europejskiej*. Wiadomości Statystyczne nr 11, GUS, PTS, Warszawa.
- Wieczorek P., 2003, *Bezrobocie w Polsce i państwach Unii Europejskiej*. Wiadomości Statystyczne nr 6, GUS, PTS, Warszawa.
- Witkowski J., 1999, *Ludność i rynek pracy w Polsce w perspektywie roku 2020*. Wiadomości Statystyczne nr 3, GUS, PTS, Warszawa.
- Zakrzewski W., 2002, *Transformacja zatrudnienia w Unii Europejskiej*. Wiadomości Statystyczne nr 3, GUS, PTS, Warszawa.
- Zakrzewski W., 2003, *Rynek pracy w Szwecji*. Wiadomości Statystyczne nr 10, GUS, PTS, Warszawa.
- Zaleski J., 1993, *Razem czy osobno? Przyczynek do koncepcji bałtyckiej wspólnoty regionalnej*. Centralny Urząd Planowania, Biuro Planowania Regionalnego, Sopot.